

УДК 340.12

Черник Наталія Степанівна,
викладач кафедри філософії,
філософії права та юридичної психології
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького

ХРИСТІЯНСЬКІ ЗАСАДИ СУДОЧИНСТВА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У науковій статті здійснюється спроба аналізу християнського змісту нормативно-правових актів, що регламентували організацію діяльності системи судочинства періоду Української Центральної Ради.

Ключові слова: Українська Центральна Рада, система судочинства, християнство, Генеральний суд, законодавство.

Постановка проблеми. Система судочинства періоду української національної революції 1917-1920 рр. загалом та доби Української Центральної Ради (далі – УЦР) зокрема була вкрай важливою, зумовлювалася потребою реформування і заміни старого імперського законодавства, а також встановлення нових демократичних норм права, які б регулювали процес здійснення судового покарання за вчинені правопорушення. Творення національного законодавства в сфері судочинства у таких умовах вимагало використання християнських правових ідеалів, розкриття яких та ступінь їх відображення у революційному законодавстві становить актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі системи судочинства періоду української національної революції початку ХХ ст. присвячений цілий ряд узагальнюючих досліджень з історії держави і права України відомих вітчизняних правників О.Л.Копиленка, М.Л.Копиленка, А.Й. Рогожина, В.Я.Тація та ін.

Упродовж останнього десятиліття були опубліковані окремі дослідження, що розкривали окремі аспекти системи судочинства українських національних урядів 1917-1920 рр. Серед цих досліджень варто виокремити наукові доробки В.Клочкова, О.М.Мироненка, В.Рем'янцева, І.Б. Усенко, Д.В. Яроша та ін.

Як наукову проблему вплив християнської правової системи на національне законодавство в роки визвольних змагань розвинув у своїх дослідженнях І.М.Луцький.

Джерельну основу дослідження склали опубліковані нормативно-правові та конституційні акти, які регламентували систему судочинства, а також матеріали періодичної преси.

Постановка завдання. Основною метою дослідження є аналіз системи судочинства доби УЦР (березень 1917 – квітень 1918 рр.), розкриття змісту нормативно-правових актів та з'ясування ступеня впливу на них християнських правових норм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Революційні події в Російській імперії,

що активізувалися в лютому 1917 р., відкрили шлях до вирішення питання про самовизначення України та відродження її державності. Упродовж 1917-1920 рр. у жорсткій революційній боротьбі на території України функціонувало кілька форм національної державності: Українська Народна Республіка (УНР), Українська держава гетьмана П.Скоропадського, УНР часів Директорії, Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Кожна з цих державних форм характеризувалася специфічними, притаманними тільки їй рисами правових відносин та форм організації державності, зберігаючи при цьому практику рецепції російського та австрійського законодавства у практичний правообіг.

Еволюція політичного світогляду лідерів української держави, специфічні геополітичні умови розвитку спонукали до активного пошуку ефективних і оптимальних моделей українського національного права. Як влучно зауважили з цього приводу фахівці в галузі історії держави і права О.М.Мироненко та І.Б.Усенко «у праві мало не кожного режиму, що владарював у 1917-1920 рр. в Україні, демократичні цінності конкурували з потягом до авторитаризму, гуманістичні ідеали – з узаконенням репресій проти політичних супротивників» [7, с. 271].

Становлення системи судочинства відбувалося в кілька етапів. Влучно зауважує О.М.Мироненко: «У перші пореволюційні місяці на Україні судова система майже нічим не відрізнялась від інших територій Росії, де Тимчасовий уряд ліквідував військові польові суди, станові «особливі присутствія», посади земських начальників, відновив діяльність мирових судів, які були скасовані на Україні ще у 1889 р., за виключенням Одеси, Харкова, привів судові установи у відповідність з першою редакцією «Судових інститутів 1864 року» [8, с. 68].

Реформування системи судочинства УЦР здійснювалося в рамках реалізації цілісної політичної реформи української держави і формування правових засад її функціонування. Основоположні функції контролю за організацією системи судочинства, формування її правової бази були покладені на національний уряд – Генеральний секретаріат, створення якого було передбачено I Універсалом Центральної Ради, а кількісний склад затверджений постановою Малої Ради УЦР від 29 липня 1917 р.

Необхідність організації системи судочинства на нових демократичних і національних засадах доводили і українські юристи, які 13-14 червня 1917 р. провели у Києві з'їзд, у ході якого було прийнято рішення про необхідність формування власної системи судочинства, що повинна була базуватися на наукових засадах, принципах національної правосвідомості. Пропонувалося українізувати суди та судовий процес. З'їзд створив комісію для складання словника української правової термінології і комісію для видання всіх чинних нормативних актів українською мовою. Центральній Раді запропоновано зробити українську судову систему незалежною від російської та створити для керівництва нею як найвищу судову інстанцію Вищий крайовий суд, а для проведення реформи судової системи створити на місцях інститут судових комісарів [9, с. 302].

Безпосередня робота з організації системи судочинства розпочалася з Декларації Генерального секретаріату, оголошеної 9 липня 1917 р. В.Винниченком як главою українського уряду. У змісті Декларації, окрім визначення загальних засадних функцій Генерального секретаріату як виконавчого органу Української держави, були окреслені завдання Секретаріату судових справ [13, с. 19]. Основним завданням, яке ставилося перед профільним секретаріатом, була: «підготовка судових інституцій в Україні до тих форм і до того стану, в якому вони повинні бути в автономній Україні» [4].

Українізація і демократизація судів були ключовими в процесі становлення національної системи судочинства, однак обмежені декларативні рамки автономії не дозволяли радикально змінювати усталені норми права, рецепційовані з правової системи імперії Романових. Показово також і те, що керівником Секретаріату судових справ був призначений економіст, громадський і політичний діяч, член УСДРП В.Садовський, який не мав жодних практичних навичок у цій галузі. Особливістю організації системи судочинства було те, що за «Інструкцією Тимчасового уряду Генеральному Секретаріату» від 4 серпня 1917 р. ця посада не передбачалась [1, с.1]. 1 листопада 1917 р. комісаром судових справ став есер М.Ткаченко. У лютому 1918 р. на цій посаді М.Ткаченка замінив С.Шелухін – правник з достатньо багатою практичною діяльністю в судових органах влади.

Декларацією Генерального секретаріату було покладено початок формування судової системи Української Народної Республіки. Подальша реалізація системи судочинства була покладена на III Універсал ЦР, зміст якого підтверджує глибокий вплив християнських ідеалів на процес формування правової основи судоустрою країни. В III Універсалі чітко визначалася форма судової системи УНР: «Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу» [5, с. 40]. Головним керуючим органом, відповідно до змісту Універсалу, визнавався Генеральний Секретаріат судових справ, на якого було покладено завдання «упорядкувати судівництво й привести його до згоди з правовими поняттями народу» [5, с. 40].

Як впливає зі змісту Універсалу, основним завданням у процесі формування системи судочинства було дотримання християнських принципів справедливості та гуманізму, реалізація яких не повинна була виходити за рамки «правних понять народу», тобто тих правових засад, що формувалися під впливом норм звичаєвого права, народної філософії та християнської етики.

Реалізуючи основні положення III Універсалу у сфері організації системи судочинства, 23 листопада 1917 р. на засіданні Малої Ради було заслухано зміст законопроекту Генерального секретаріату судочинства про формування судових вироків. Результатом обговорення цього законопроекту було його прийняття 27 голосами проти одного у редакції: «Суд на Україні твориться іменем Української Народної Республіки» [11, с. 407-408].

15 грудня 1917 р. був прийнятий закон «Про утворення Генерального суду» як тимчасового судового органу, що буде діяти на території Української Народної Республіки до прийняття Українськими Установчими зборами її Конституції. Відповідно до ст. 1 Закону, Генеральний суд складався з трьох департаментів: цивільного, карного і адміністративного. Він був вищою судовою інстанцією в Україні й здійснював нагляд над усіма судовими установами і діяльністю працівників судових органів. Судді Генерального суду, яких було 15, отримували звання генеральних суддів. Вони обиралися Центральною Радою за поданням Генерального секретаріату судових справ на термін до прийняття Конституції УНР.

Варто відзначити, що окремі з положень цього закону мали половинчастий характер. Так, у відповідності до ст. 3 повноваження членів Генерального Суду – «до затвердження Генерального Суду на основі конституції – визначалися дореволюційним російським законодавством, зокрема, «Учреждением Судебных Установлений» [11, с. 407-408].

Одночасно із визначенням основних напрямків реформування системи судочинства, створювалися інститути прокуратури, які, у відповідності до ст. 6 Закону «Про утворення Генерального суду» підпорядковувалися прокурору, обраному генеральним секретарем

судових справ. Регламент діяльності прокуратури вироблявся нею і затверджувався генеральним секретарем судових справ [13, с. 20].

Про всеосяжний характер перетворень системи судочинства свідчить той факт, що 17 грудня 1917 р. Мала Рада ухвалила Закон про апеляційні суди в УНР, а 23 грудня (старим стилем) 1917 р. було прийнято «закон про умови обсаджування і порядок обрання суддів Генерального та апеляційного судів». Відповідно до норм цього нормативно-правового акту, «посади судді і прокурора Генерального і апеляційного судів можуть займати особи з вищою освітою. За умови обрання 3/5 голосів присутніх членів Центральної Ради, суддями можуть бути і особи без вищої освіти» [12, с. 63-64].

Реалізація вказано Закону розпочалася після заяви 2 січня 1918 р. Генерального секретаря судових справ М.Ткаченка, про необхідність термінового обрання суддів, бо судові палати вороже ставляться до законів і постанов Української Республіки [12, с. 68]. У цьому аспекті чітко простежується обмежений характер судового законодавства, оскільки, не відійшовши від норм імперського російського права, УЦР впродовж 10 місяців свого існування поклала вирішення усіх судових справ на судові палати, що були пережитком імперського законодавства і функціонували з дозволу Тимчасового Уряду. Після заяви керівника секретаріату судових справ Мала Рада таємним голосуванням обрала 8 членів Генерального суду і 8 членів Київського апеляційного суду.

Чималий вплив на організацію системи судочинства мав затверджений Центральною Радою у березні 1918 р. закон «Про адміністративно-територіальний поділ України», що ліквідував поділ країни на губернії і повіти, передбачаючи створення тридцяти земель [12, с. 181-182]. Закономірно, що новому адміністративно-територіальному поділу мала відповідати й нова судова система.

Про взаємозалежність адміністративної реформи та системи судочинства свідчать слова керівника УЦР М.С. Грушевського, який в інформаційній статті «Новий поділ України» писав: «Сі землі мали б служити округами при виборах до Українських Всенародних зборів «Сейму», до них мала б бути пристосована адміністративна й судова сіть» [2, с. 215]. Подібна заява керівника УНР свідчила про актуальність вирішення питань, пов'язаних із судочинством і забезпеченням його правової бази. Для реалізації цього завдання був підготовлений проект закону «Про організацію судів Республіки по землях». Однак на практиці реалізувати даний законопроект не судилося.

Після реалізації досягнутих домовленостей під час Брестських мирних переговорів 1 березня 1918 р. Центральна Рада повернулася до Києва разом з німецькими та австрійськими військами та почала створювати військово-польові суди, що було безпосередньою вказівкою нових військових союзників. Відтак, було порушено процес становлення національного судочинства. Військово-польові суди керувалися німецьким законодавством, а тому в судочинстві почала панувати суб'єктивність та правове свавілля. Закономірно, що з послабленням української влади німецькі військові інститути активно привласнювали функції її органів, а особливо – судових [10, с. 55].

З метою перешкодження агресивній політиці німецьких окупаційних властей міністр юстиції М.Ткаченко 23 березня 1918 р. видав циркуляр, у якому акцентувалася увага на тому, що німецькі військові суди не мають юридичної сили в УНР і що для покарання громадян УНР існують власні цивільні та військові суди [3, с. 138].

Останній період функціонування УЦР та Малої Ради протягом березня-квітня 1918 р. позначився пошкваленням нормотворчої діяльності в сфері судочинства, були ухвалені закон про штати Генерального та апеляційного судів (24 березня), про розширення компетенції мирових судів (30 березня), про обрання суддів до Генерального і

апеляційного судів (2 квітня) [12, с. 237, 242]. Однак часу для їх практичної реалізації у Центральній Раді не залишалось. Окупаційна німецька адміністрація не особливо рахувалася з правовими ініціативами та самоуправлінням українського уряду, що в кінцевому підсумку, відобразилося в гетьманському перевороті.

Черговим етапом формування судової системи на національних засадах в період УЦР було затвердження основних положень цього питання в Конституції Української Народної Республіки, прийнятої 29 квітня 1918 р. Загалом, проблемі національного судочинства було присвячено дев'ять статей VI розділу «Суд Української Народної Республіки». У відповідності до ст. 60 та ст. 62, судова влада здійснювалася іменем Української Народної Республіки «в рамках цивільного, кримінального і адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами», рішення яких не могли змінити ні законодавчі, ні адміністративні органи влади [6, с. 175-180].

Про вплив християнських правових ідеалів на норми судочинства УНР, задекларованих в Основному законі, свідчать ст. 64-65. Так, тільки згідно з нормами чинного законодавства адміністративні органи влади могли накладати та виконувати види покарання. Це здійснено з метою лібералізації судового процесу і системи покарання за види злочинів, що було високим проявом гуманізму. Заслужує на увагу положення ст. 65 Конституції, у якій вказувалося на рівність усіх громадян перед судом, включаючи членів Всенародних Зборів і членів Ради Народних Міністрів [6, с. 175-180]. Тобто встановлювалася рівність усіх громадян перед законом і судом, незважаючи на займану посаду (навіть найвищу державну). Разом з тим, Основний закон УНР встановлював певні рамки політичної недоторканості. Так, ст. 58 Конституції визначала, що «Постановою 2/3 Всенародних Зборів члени Ради Народних Міністрів можуть бути віддані під слідство й суд за свою діяльність» [6, с. 175-180].

Висновки. Проаналізувавши законодавство УЦР у сфері судочинства, ми прийшли до таких висновків.

1. Процес формування системи судочинства і норм законодавства, що її регламентували, відбувався у складних політичних, військових, соціальних та міжнародних умовах, що не могло не позначитися на характері та змісті законодавчої бази. Певна половинчастість і посилення на нормативно-правову базу колишнього імперського законодавства поєднувалося зі спробою українізації та лібералізації судового процесу зокрема і законодавства в цілому.

2. Засади гуманізму та демократизму, на яких, згідно з конституційними нормами, була побудована національна система судочинства в УНР, є свідченням проникнення в правотворчу діяльність християнських правових ідеалів. Варто відзначити той факт, що на початковому етапі діяльності УЦР система судочинства та норми права, які її регламентували були рецепційовані з російського імперського законодавства, а також підпадали під вплив норм судочинства окупаційних німецьких військ. На початку 1918 р. керівники УНР видали ряд нормативно-правових актів, які дають підстави стверджувати про остаточне формування національної судової системи, однак через сукупність зовнішніх та внутрішньополітичних обставин їм не судилося реалізуватися.

3. В силу об'єктивних і суб'єктивних причин в Українській Народній Республіці не вдалося створити дійовий судовий апарат у всеукраїнському масштабі. Відсутність такої опори національної державності як система судочинства, була однією з ключових причин її поразки. Слід також зауважити, що судова реформа, незважаючи на всі зусилля Центральної Ради, не була проведена до кінця. Ті судові органи, що існували, здебільшого

діяли незадовільно. Основною причиною цього була відсутність кваліфікованих, патріотично налаштованих кадрів.

Список використаних джерел

1. Вісті з Української Центральної Ради. – 1917. – №20/21 – Листопад. – С. 1.
2. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М.С. Грушевський. – К.: Товариство «Знання України», 1991. – 240 с.
3. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст. / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
4. Декларація Генерального секретаріату. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // http://constituanta.blogspot.com/2012/09/1917_21.html
5. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 400 с.
6. Конституція УНР // Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. / П. Христюк. – Т. II. – Відень, 1921. – 204 с.
7. Мироненко О. М. Світоч української державності: політико-правовий аналіз діяльності Центральної Ради / О.М. Мироненко. – К.: Б.в., 1995. – 328 с.
8. Мироненко О.М. Суд і судочинство в УНР (березень 1917 – квітень 1918) / О.М. Мироненко // Вісник Академії правових наук України. – 1994. – № 2. – С. 60-68.
9. Музиченко П.П. Історія держави і права України: Навч. посіб. – 4-те вид., стер. / П.П. Музиченко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 429 с.
10. Рум'янцев В.О. Судова система в Україні в період «Української революції» 1917-1921 рр. / В.О. Рум'янцев // Загальнотеоретичні й історичні проблеми правової науки. – К., 2009/100. – С. 53–62.
11. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Том I. 4 березня – 9 грудня 1917 р. – К., 1996. – Т. 1. – 452 с.
12. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У двох томах. Том 2. 10 грудня 1917 – 27 квітня 1918 р. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 2. – 424 с.
13. Ярош Д.В. Формування судової системи Української Народної Республіки періоду Центральної ради / Д.В. Ярош // Університетські наукові записки, 2007. – №1 (21). – С. 18–22.

Черник Н. С. Христианские принципы судопроизводства Украинской Центральной Рады

В научной статье предпринимается попытка анализа христианского содержания нормативно-правовых актов, регламентирующих организацию деятельности системы судопроизводства периода Украинской Центральной Рады.

Ключевые слова: Украинская Центральная Рада, система судопроизводства, христианство, Генеральный суд, законодательство.

Chernik N. S. Christian principles of justice Ukrainian Central Rada

In a scientific paper is an attempt to analyze the Christian content of legal acts regulating the organization of the court system time Ukrainian Central Rada.

Key words: Ukrainian Central Rada, the court system, Christianity, General Court, legislation.

